

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНИХ ДЕРЖАВ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ЕКСКУРС В МИНУЛЕ ТА МАЙБУТНЄ

Розглянуто поняття соціальної держави, моделі соціальних держав та види соціального захисту на прикладі країн ЄС, в т.ч. на нормативному рівні, історію становлення інституту соціального захисту в Україні та окреслено його перспективи

Постановка проблеми. В кінці ХХ ст. соціальний захист населення став одним з основних атрибутів соціальної політики будь-якої цивілізованої держави. Завдання більшості систем соціального захисту полягає в підтримці стабільного рівня доходів людей, наданні рівного доступу до основних соціальних послуг. В економічно розвинених державах соціальний захист є найважливішою складовою національної економіки, витрати на яку сьогодні складають більше чверті валового внутрішнього продукту. Україна стоїть на шляху вступу до Європейського союзу, в країнах якого сформовані найбільш розвинені системи соціального захисту, завдяки чому сучасні європейські економіки отримали назву соціально орієнтованих.

У Конституції України задекларовано, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [4, ст. 1]. Словом “соціальне” підкреслюється та обставина, що таке держава покликана здійснювати політику, спрямовану на забезпечення певного рівня добробуту всіх своїх громадян, підтримку соціально слабких груп населення і утвердження в суспільстві соціальної справедливості. Невід’ємною частиною соціальної держави є система соціального захисту населення, необхідна для реалізації матеріального благополуччя громадян, сприяння соціальній згоді та солідарності в суспільстві. Перед Україною стоїть завдання створення такої системи соціального захисту, яка змогла б достатньо швидко і якісно підняти рівень життя соціально незабезпечених груп населення і в той же час не робити стримуючого впливу на

розвиток економіки. Рішення цієї задачі може бути знайдене в створенні гнучких, здатних швидко адаптуватися в нових економічних умовах програм соціального захисту, що ґрунтуються на кращих світових досягненнях і враховують національні особливості розвитку, при чому не лише на державному рівні, а й на рівні кожного окремого підприємства, діяльність якого повинна відповідати Конституції та стратегії розвитку країни, в якій вони функціонують, враховуючи, що “стратегічною метою України є побудова конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція у європейське співтовариство” [5]. Таке завдання вимагає осмислення характеру розвитку і специфіки функціонування систем соціального захисту в інших країнах, які віднесені до соціальних, що може допомогти визначити шляхи подальшого розвитку соціально-економічної політики України, виділити питання, розв’язок яких повинен належати до компетенції держави, та ті, розв’язок яких може бути забезпечений на рівні кожного окремого підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем соціального захисту населення як однієї з комплексних систем розвинутої ринкової економіки займають важливе місце в роботах як вчених, так і практиків в економічно розвинених країнах, в діяльності Міжнародної асоціації соціального захисту, Міжнародної організації праці, Європейського союзу, Ради Європи, міжнародних фінансових організацій, таких як Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд.

Найбільш пильна увага до проблем соціального захисту припала на 70-80-ті роки ХХ ст., коли питання соціальної політики розглядалися як один з найважливіших елементів теорії соціальної держави. Це було пов'язано із значним зростанням соціальних витрат в загальній структурі ВВП багатьох європейських країн, тому багато фахівців вважали цей показник за основний в побудові теорій “соціальної держави”. Це сприяло розвитку систем соціального захисту в цих країнах, заснованому на обліку взаємозв'язків, що існують між окремими елементами самих систем соціального захисту, а також з урахуванням конкретної соціально-економічної ситуації. І не дивлячись на те, що національні системи соціального захисту у всіх країнах з ринковою економікою ще далекі від досконалості, їх розвиток не в останню чергу визначається достатньо високим рівнем професіоналізму фахівців, які займаються формуванням політики в даній сфері.

Загальнотеоретичні основи формування і розвитку соціальної держави і системи соціального захисту населення закладені в роботах класиків економічної думки – А. Сміта, Дж. Кейнса, Ф. Хайека, М. Фрідмена, Дж. Бьюкенена. Зокрема, проблема державного контролю над системою соціального захисту знайшла своє відображення в роботах прихильників неокласичного напрямку А. Маршалла, А. Пігу. Модель соціального маневрування доходами населення і активного втручання держави в питання регулювання соціального захисту розкриті в дослідженнях Дж. Кейнса. Окремі положення економічної теорії добробуту представлені теорією економічної оптимальності В. Парето. Співвідношення соціальної справедливості з категоріями рівності і свободи досліджувалися М. Фрідменом і Дж. Ролзом. Проблеми становлення і розвитку “соціального ринкового господарства”, основою існування якого було положення про те, що уряд повинен врівноважувати вимоги економічної свободи, ефективності та зростання, з одного боку, і потреба в соціальній справедливості

при розподілі доходів, з іншого, розглядали в своїх роботах А. Мюллер-Армак, В. Ойкен, Л. Ерхард. Питання соціального захисту отримали достатньо серйозну розробку також в роботах таких відомих економістів, як У. Беверідж, Г. Аарон, Г. Еспінг-Андерсен, А. Аткинсон, П. Пірсон, Дж. Стігліц, В. Шмаль, М.Г. Шмідт та інших. На сьогоднішній день увага багатьох зарубіжних фахівців в області соціального захисту зосереджена на пошуку нових шляхів для досягнення оптимального співвідношення між економічними і соціальними складовими суспільного розвитку, які дозволили б уникнути конфлікту між пріоритетами економічного розвитку і принципами соціальної справедливості.

Дослідження в області соціального захисту не можна назвати традиційними для вітчизняної науки, що можна пояснити тим, що в даний час лише починає формуватись науковий напрям, для якого характерне комплексне вивчення питань організації, фінансування і управління системою соціального захисту у вітчизняних умовах. Є окремі дослідження з питань соціальної політики та соціального захисту таких авторів, як А.Г. Антипов, Н.П. Борецька, А.О. Водяник, Е.М. Ліанова, М.О. Лисюк, С.Ю. Лукін, О.М. Палій, В.А. Скуратівський, П.І. Шевчук тощо.

Метою написання статті є розгляд поняття соціальної держави, виділення моделей соціальних держав та видів соціального захисту на прикладі країн ЄС, в т.ч. на нормативному рівні, дослідження історії становлення інституту соціального захисту в Україні та окреслення перспектив розвитку цього інституту в умовах євроінтеграції.

Викладення основного матеріалу. Проблеми регулювання зайнятості, зростання показників безробіття, забезпечення соціального захисту незахищених верств населення та “людини праці” завжди є актуальними. Усі ці негативні явища знижують рівень життя більшості населення країни, збільшують загрозу кризових явищ в економіці, перешкоджають створенню умов для стабілізації та економічного зростання, а тому потребують невідкладного вирішення.

Досягнення позитивного результату у розв'язанні цих проблем нерозривно пов'язане зі створенням соціальної держави.

Теорія соціальної держави з'явилася в результаті наукових досліджень різних напрямів політико-економічної думки, які розглядали феномен соціальної політики в контексті розвитку суспільства в умовах науково-технічного прогресу.

Промислова революція, що спричинила гострі соціальні кризи, які виявилися в масовій бідності, убогості й безробітті, тобто стала причиною соціальних проблем, сприяла розквіту продуктивних сил суспільства. Прогрес продуктивних сил, досягнутий обмеженням умов життя безпосередніх виробників, створює матеріальну основу для зняття цього обмеження, для зростання споживання і добробуту всіх членів суспільства. Розвиток продуктивних сил потребує могутнішої соціальної інтеграції суспільства, яка могла бути досягнута тільки через діяльність держави стосовно консолідації всіх громадян на основі солідарності. При цьому відносини держави і суспільства, держави і особи зазнають певних змін, пов'язаних із співпаданням державних (суспільних) і особистих цілей. І не просто співпадання, а сприйняття державою цілей індивіда як своїх власних. Зміна відносин “держава – особа” внаслідок суспільно-економічного і науково-технічного прогресу стала причиною виникнення нового цивілізаційного рівня розвитку держави – соціальної держави.

Суттєвим чинником подальшого розвитку не лише теорії, але і практики соціальної держави, появи нових функціональних систем соціальної спрямованості, збільшення соціальних функцій, перетворення ними правових, владних та економічних характеристик держави була революція в Росії та політика, пов'язана з реалізацією ідеї соціалізму на практиці.

Автором терміна “соціальна держава” є німецький вчений Лоренц фон Штейн (1815-1890 рр.). Він вважав такою державу, яка повинна забезпечувати зростання економічного та суспільного становища всіх її членів. Для німецьких вчених сучасності характерним є те, що діяльність соціальної держави пов'язується з

проблемами соціального захисту громадян і питаннями впливу держави на процеси функціонування ринкової економіки, яка спирається на приватну ініціативу та забезпечує надходження коштів для здійснення соціальних програм. При цьому слід враховувати, що приватна ініціатива можлива лише за умови відповідного стимулювання та заохочення (або, принаймні, невтручання) таких заходів з боку держави. А щоб запобігти зловживанню з метою лише одержання пільг, потрібно мати точну та достовірну інформацію про витрати та доходи, одержані від такої діяльності. На підприємстві джерелом такої інформації може бути система бухгалтерського обліку, але за умови її організації з додержання усіх принципів.

Порівняльний аналіз наявних думок про сутність соціальної держави дозволяє дійти висновку, що соціальна держава – це тип високорозвиненої держави, в якій за допомогою її активної діяльності з регулювання соціальної, політичної та економічної сфер життя суспільства забезпечується достатній рівень соціальної захищеності всіх громадян, соціальна справедливість та солідарність держави і громадянина [3, с. 11].

Різним соціальним державам притаманні різні моделі соціальної політики. Уявлення про найбільш помітні відмінності в підходах до соціального захисту, що існують в світі, дає класифікація Р. Еспінг-Андерсена, що отримала нині широке визнання. Ним виділено три основні моделі соціальних держав: ліберальна (або англосаксонська), консервативна (або континентально-європейська) і соціал-демократична (або скандинавська).

Формування *ліберальної моделі*, властивої Великобританії (а також таким країнам, як США, Канада, Австралія), відбувалося за панування приватної власності, переважання ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Основними умовами функціонування даної моделі є мінімальне втручання держави в ринкові відносини і обмежене застосування заходів державного регулювання, що не виходить за рамки вироблення макроекономічної політики; у внутрішньому валовому продукті державному сектору економіки належить лише невелика частка. Соціальна підтримка громадян

здійснюється за рахунок розвинених систем страхування і при мінімальному втручанні держави, що є регулятором певних гарантій. Розміри страхових виплат, як правило, невеликі. Незначні трансфертні платежі, отримані внаслідок сплати податків, використовуються для надання допомоги та субсидій певним верствам населення. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише на підставі перевірки її необхідності.

У сфері виробничих відносин створені максимальні умови для розвитку підприємницької активності. Власники підприємств нічим не обмежені в ухваленні самостійних рішень щодо розвитку і реструктуризації виробництва, включаючи звільнення працівників, що виявилися непотрібними.

Дана модель цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому, але при спаді й вимушеному скороченні виробництва, що супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, у вразливому положенні опиняються багато соціальних груп, перш за все жінки, молодь, літні люди.

Консервативна (корпоративна) модель характерна для країн з соціально орієнтованою ринковою економікою. В їх числі – країни континентальної Європи, такі як Австрія, Німеччина, Італія, Франція. Позиції держави достатньо сильні: бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно рівні страховим внескам працівників і працедавців, основні канали перерозподілу знаходяться або в руках держави, або під її контролем. Разом з тим, держава прагне поступатися матеріальною підтримкою громадян системі страхового захисту. Завдяки цьому, величина соціальної допомоги знаходиться в пропорційній залежності від трудових доходів і, відповідно, від розмірів відрахувань на страхові платежі. Помітною особливістю є “самокерованість” страхових кас, що знаходяться в спільному віданні власників підприємств і впливових профспілок, що представляють інтереси найнятих робітників. Розмір гарантованих виплат у разі безробіття залежить від

трудового стажу, а терміни виплат – від тривалості сплати страхових внесків, їх величини і віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшено для осіб, старших 50 років.

Соціал-демократична модель, яку іноді називають солідарною, передбачає провідну роль держави в захисті населення. При чому пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються вирівнювання рівня доходів населення і загальна зайнятість. Дана модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи, як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Нідерландя і Швейцарія. Основою фінансування соціальної сфери служить розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого не в останню чергу сприяє дуже високий рівень оподаткування. Наприклад, частка державних витрат у ВВП Швеції складає 66 %, Данії – 61 %, Фінляндії – 56 % [1].

Основна частина цих витрат йде на утримання об’єктів соціального призначення. Значну частину серед них складають і трансфертні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верств населення.

Відмінною рисою даної моделі також є розвинута система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання дієвих засобів, що дозволяють мінімізувати рівень безробіття.

Найбільшу популярність здобула шведська доктрина соціальної держави, яку часто називають “егалітарною”. Вона зводить турботу держави про своїх громадян в ранг національного культу, обіцяючи забезпечувати їм безпеку, надійність і захист в загрозливих ситуаціях. Шведам немає необхідності залежати від рідні або добродійності, а тим більше від ринку: від народження й до смерті про них піклуватиметься держава. Для реалізації цих цілей в 1977 р. в Швеції проведена реорганізація соціального відомства і сформульовані завдання соціальної служби – дуже широкі, але конкретні

й зрозумілі населенню. Серед них можна виділити чотири основні напрями: гарантії доходу, заходи відносно навколишнього середовища, догляд (включаючи охорону здоров'я) і захист трудового середовища.

Відзначені три моделі, будучи "ідеальними типами" соціальної держави, кожен з яких має свої переваги і недоліки, ніде в світі не зустрічаються в чистому вигляді, оскільки не враховує національні особливості окремо взятої країни. На практиці зазвичай можна спостерігати поєднання елементів ліберальної, консервативної і соціал-демократичної моделей при явному

переважанні рис однієї з них. Для України найбільш близькою є консервативна (корпоративна) модель, най яку й слід орієнтуватись при розбудові економіки країни.

В той же час поряд з моделями соціальних держав, виходячи зі змісту документів Європейської Комісії, можна чітко виділити чотири моделі соціального захисту: континентальна (або модель Бісмарка), англосакська (або модель Беверіджа), скандинавська та південно-європейська [7; 8, с. 5], характерні риси яких наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Моделі соціального захисту в країнах ЄС

Модель соціального захисту та країни-представники	Основна характеристика	Забезпечення соціального страхування	Основні принципи, на яких базується модель
1	2	3	4
Континентальна модель (модель Бісмарка) – Німеччина	Встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності	Фінансується в основному за рахунок внесків роботодавців та застрахованих (не включається до державного бюджету) ¹	1) принцип професійної солідарності: існування страхових фондів, які управляються на паритетних початках найнятими робітниками і підприємцями. Вони акумулюють соціальні відрахування із заробітної плати, з яких і здійснюються страхові виплати ² ; 2) принцип актуарної справедливості, коли величина страхових виплат визначається, передусім, величиною страхових внесків: існують граничні рівні заробітної плати, вище за які соціальне страхування не є обов'язковим (можливе лише добровільне страхування), або обмеження відрахувань (в межах граничної заробітної плати).
Англосакська модель (модель Беверіджа [6]) – Велика Британія та Ірландія	Відповідно до ідей Кейнса ґрунтується на тому, що динаміка суспільного виробництва і зайнятості визначаються чинниками платоспроможного попиту, а отже, перерозподіл доходів на користь соціальних груп, які одержують нижчі доходи, здатний підвищити платоспроможний попит масових покупців	Фінансування проводиться як за рахунок оподаткування (фінансування сімейної допомоги і охорони здоров'я), так і за рахунок страхових внесків (фінансування іншої соціальної допомоги). Соціальне страхування з достатньо низькими соціальними виплатами, домінуюча роль соціальної допомоги	1) принцип загальності (універсальності) системи соціального захисту: розповсюдження цієї системи на всіх громадян, що потребують матеріальної допомоги; 2) принцип одноманітності та уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в однаковому розмірі пенсій, допомоги і медичного обслуговування, а також умов їх надання; 3) принцип розподільної справедливості – основоположний в даній моделі, оскільки в даному випадку мова йде не про професійну, а про національну солідарність

¹ Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати з ряду причин (наприклад, внаслідок відсутності необхідного страхового стажу), національна солідарність реалізується через системи соціальної допомоги.

² Зокрема, в Німеччині обов'язковість соціального страхування прописана законом

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Скандинавська модель – Данія, Швеція і Фінляндія	Соціальний захист розуміється як законне право громадянина. Відмінною рисою є широке охоплення різних соціальних верств і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Певний рівень соціальних послуг та виплат, як правило, гарантується всім жителям країни і не зумовлюється зайнятістю та сплатою страхових внесків. Рівень соціальної захищеності досить високий, що досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання рівня доходів	Фінансування систем соціального захисту здійснюється переважно за рахунок оподаткування, хоча певну роль грають страхові внески підприємців і найнятих робітників. Виняток – страхування на випадок безробіття (добровільне, під контролем профспілок)	Необхідною передумовою функціонування даної моделі є високо організоване суспільство, що будується на основі принципів інституційного суспільства
Південно-європейська модель – Італія, Іспанія, Греція і Португалія	Перехідна модель, що розвивається, не має чіткої організації. Рівень соціальної захищеності, характерний для даної моделі, відносно низький, а завдання соціального захисту розглядається часто як турбота родичів та сім'ї	Основну роль відіграє сім'я та інші інститути громадянського суспільства, а соціальна політика носить переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат в доходах окремих категорій громадян	Принцип асиметричності, що проявляється в асиметричності структури соціальних витрат (зокрема, в Італії це проявляється в тому, що найбільшу частину соціальних витрат складає пенсійне забезпечення (14,7% ВВП при середньоєвропейському рівні – 12,5%), тоді як на підтримку сім'ї, материнства і політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 1%). Середній розмір пенсії в Італії в кінці 90-х рр. XX ст. був найвищий в Європі після Франції та Нідерландів) [9, с. 2]

Як вже зазначалось вище, головною особливістю європейських систем соціального захисту є високий рівень витрат. Так, в середині 90-х рр. XX ст. їх рівень в ЄС складав в середньому 22 % ВВП проти 13 % в США, 15 % в Канаді та Новій Зеландії та 12 % в Японії [2, с. 77].

Процес становлення української соціальної держави доволі цікавий та тісно переплітається з історичними подіями.

Перші закони, які регулювали основні положення захисту робітників, були застосовані в 1854 р. на українських землях, що належали до Австрії, і стосувались лише робітників гірничої промисловості. В 1902 р. подібний захист було введено й для залізничників. Окремі закони передбачали заходи для захисту жінок і дітей, для чого в 1883 р. були створені промислові інспекторати. Законом від 1887 р. було введено обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків на виробництві (за рахунок

внесків працедавців); в 1888 р. – на випадок тимчасової втрати працездатності, а з 1906 р. – обов'язкове страхування службовців (пенсійне та інвалідне). Сільське населення й сільські робітники на підпадали під жодне страхування.

В 1867 р. була вперше створена “організація для представництва професійних інтересів робітників і службовців” (профспілки), а в 1907 р. – прийняті перші закони, що стосувались організації посередництва в процесі влаштування на роботу.

Російська Імперія в питаннях соціального забезпечення дещо відставала. Лише в 1912 р. було створено фабричні каси хворих для обов'язкового страхування на випадок тимчасової втрати працездатності у зв'язку з хворобою. На Україні ці каси були створені тільки на Донбасі та в деяких великих містах.

В 1924 р. поширено австрійське страхування від нещасних випадків і на ті українські землі, що знаходились під владою Польщі, а до 1914 р. належали до Російської Імперії. В 1927 р. видано закон про пенсійне, інвалідне страхування та страхування на випадок безробіття службовців; в 1933 р. уніфіковано закон про соціальне страхування як робітників, так і службовців.

На українських землях під Румунією було чинне румунське соціальне законодавство з 1912 р. Лише в 1933 р. було видано уніфікований закон про соціальне забезпечення.

Найпрогресивнішим було соціальне законодавство в Чехословаччині. На Закарпатті до 1924 р. був чинний угорський закон 1907 р. про обов'язкове страхування робітників від хвороби, інвалідності й на старість. В 1924 р. введено уніфікований закон для всієї Чехословаччини, який пізніше кілька разів підлягав змінам та доповненням. В 1929 р. введено закон про пенсійне забезпечення для службовців.

В усіх цих державах, крім обов'язкового соціального забезпечення, існувало також необов'язкове забезпечення різного роду в порядку угод з приватними товариствами. Обов'язкове соціальне забезпечення ґрунтувалося на співпраці застрахованих робітників і службовців у вигляді сплати внесків

визначеного законом розміру. У деяких випадках ці внески сплачували роботодавці (при страхуванні від хвороби і від нещасних випадків на виробництві). У створенні фондів страхування на випадок безробіття брала участь також держава через бюджетні дотації.

В СРСР було відкинута концепція співпраці застрахованих, а на її місце введено так зване державне соціальне забезпечення. Фонд забезпечення формувався з відрахувань із прибутків підприємств і організацій у встановленому законом розмірі та з дотацій з державного бюджету. З фонду соціального забезпечення виплачувались допомоги для тимчасово непрацездатних робітників і службовців, вагітних жінок, а також пенсії: за віком, за інвалідністю, в разі втрати годувальника, за вислугу років.

Пенсійне забезпечення декларативно введено в СРСР одразу ж після 1917 р., а фактично ж вводилось поступово в окремих галузях народного господарства: лише з 1937 р. всі робітники і службовці були охоплені пенсійним забезпеченням. Існували ще так звані персональні пенсії, які встановлювались для осіб, які мали особливі заслуги перед державою, що було своєрідним привілеєм і тому не належало до сфери соціального забезпечення.

Соціальне забезпечення колгоспників до 1964 р. не існувало. Як правило, не було й передбачених колгоспними статутами допомогівих кас колгоспів. Лише законом 1964 р. введено державну систему матеріального забезпечення колгоспників: створено так званий централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників за рахунок відрахувань з прибутків колгоспів. Ці пенсії були значно нижчими, ніж пенсії робітників і службовців.

І на тлі всіх цих подій була сформована українська держава з власною соціальною політикою, системою соціального захисту та соціальних гарантій, що й досі потребує удосконалення, особливо в період євроінтеграції та глобалізації економічного, політичного та суспільного життя.

У багатьох країнах з соціально орієнтованою економікою прийнято закони про мінімально гарантований дохід (допомогу). Данія прийняла такий закон в 1933 р., Велика Британія – в 1948 р., Німеччина – в 1961 році, Голландія – в 1963 р., Бельгія – в 1974 р., Ірландія – в 1977 р., Швеція – в 1982 р., Люксембург – в 1986 р., Франція – в 1988 р. Допомога не має добродійного характеру, й при дотриманні певних умов може бути призначена на законних підставах всім, хто має потребу. Основна умова – сума сукупного доходу повинна бути меншою за певну величину. В сукупний дохід не включається допомога на дітей, а в деяких країнах – й допомога на житло, аліменти.

У багатьох країнах захисним бар'єром для малозабезпечених громадян служить закон про мінімальну заробітну плату та її періодичну індексацію, залежно від зростання споживчих цін. В Італії механізм індексації запускається при зростанні індексу цін на 1 %, в Данії – на 3 %, в Бельгії – на 2 %, в Люксембурзі – на 2,5 % відсотки [1]. У деяких країнах, наприклад, Франції, Швейцарії, індексація охоплює не все трудове населення, а лише частину найнятих робітників. А в Україні з року в рік повторюється ситуація, коли прожитковий мінімум менший, ніж сума мінімальної заробітної плати, що саме по собі парадоксально.

Соціальна сфера постійно знаходиться в полі зору міжнародних організацій, що приділяють першочергову увагу питанням міжнародно-правового регулювання й координації в даній області. Прийнятий в 1966 р. Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні та культурні права містить декілька статей, присвячених правам в області соціального забезпечення. Важливу роль відіграє Міжнародна організація праці (МОП), що спрямовує зусилля на практичне втілення загальних принципів соціальної справедливості в законодавство окремих країн і володіє однією з найдосконаліших систем міжнародного контролю за виконанням ратифікованих конвенцій.

У 1952 р. МОП прийнята конвенція № 102, що містить концепцію соціального захисту. Вона проголошує право всіх громадян на соціальну

допомогу, незалежно від трудового стажу й розміру випланих страхових внесків, і виділяє дев'ять напрямів, за якими ця допомога повинна надаватися: медичне обслуговування, допомога при хворобі, допомога при безробітті, пенсії за віком, пенсії у зв'язку з виробничим травматизмом, допомога у зв'язку з народженням дитини, сімейна допомога, допомога з інвалідності, допомога з приводу втрати годувальника. У конвенції зафіксований базовий принцип рівноправ'я при наданні соціальної допомоги: всі держави, що ратифікували конвенцію, беруть на себе зобов'язання надавати на своїй території громадянам будь-якої іншої держави-члена МОП, а також біженцям та особам без громадянства однакові з своїми громадянами права, що стосуються встановлених конвенцією видів забезпечення. Країнам, що не досягли необхідного рівня розвитку економіки і системи медичного обслуговування населення, надана можливість ратифікувати конвенцію частково, при обґрунтуванні причин в щорічних доповідях, що надаються в МОП.

Не менше значення має Європейська соціальна хартія, прийнята членами Європейського Союзу в 1989 р. Її положення були доповнені й розвинені в новій редакції Хартії від 3 травня 1995 р. У цих документах, що не мають статусу міжнародних договорів, містяться норми рекомендаційного характеру про основні права на соціальний захист як працюючих громадян (у разі настання соціального ризику та втрати заробітку вони забезпечуються адекватними виплатами), так і безробітних, які не мають засобів існування (вони володіють правом на соціальну допомогу в розмірі прожиткового мінімуму). Сторони, що підписали Хартію, зобов'язалися шляхом укладання двосторонніх і багатосторонніх угод забезпечити рівність громадян кожної з сторін в області соціального забезпечення в разі міграції працівників з однієї країни в іншу.

В червні 2000 р., на Лісабонському саміті ЄС був затверджений документ, який одержав назву Лісабонської стратегії. Він являє собою план дій, згідно якого економіка Євросоюзу до 2010 р. повинна стати самою конкурентоздатною в світі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що:

1. Відзначені три моделі, будучи “ідеальними типами” соціальної держави, кожен з яких має свої переваги і недоліки, ніде в світі не зустрічаються в чистому вигляді, оскільки не враховують національні особливості окремо взятої країни. На практиці зазвичай можна спостерігати поєднання елементів ліберальної, консервативної і соціал-демократичної моделей при явному переважанні рис однієї з них. Для України найбільш близькою є консервативна (корпоративна) модель, най яку й слід орієнтуватись при розбудові економіки країни.

2. Період становлення соціальної держави, як держави нового цивілізаційного рівня розвитку, тривалий та залежить від економічних, соціальних та політичних перетворень у світі. Виділені моделі соціальних держав різняться підходами до соціального захисту. Крім того кожна окрема держава має свої особливості соціальної політики на національному рівні, що залежить від політичного устрою, економічної ситуації в країні, рівня національної свідомості тощо.

3. Незважаючи на модель та національні відмінності, перед всіма соціальними державами, і особливо Україною, стоїть складна задача – створити модель, засновану на впливі на ринок праці як ринкових сил, так і державного регулювання. Причому модернізація ринку праці, орієнтована на високі темпи економічного зростання, повинна зберегти вже сформовані стандарти соціального захисту та лише підвищити їх.

При цьому лише державі впоратись з цим завданням досить складно. Слід підтримувати та стимулювати ініціативу на рівні підприємств, в т.ч. через надання а оприлюднення інформації про заходи соціального характеру відносно власних працівників, місцевої громади та суспільства в цілому. А формування такої інформації повинно здійснюватись в системі бухгалтерського обліку, яка дозволяє при правильній її організації забезпечити дотримання принципу достовірності.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos>.
2. Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС // Мирвая экономика и международные отношения. – 2005. – № 11. – с. 70-77.
3. Головінов О.М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави // Економіка та держава. – 2007. – № 32. – С. 10-13.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2008-2010 роки, схвалений постановою Кабінету Міністрів України № 1359 від 25 вересня 2006 р. // режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Beveridge W. Full Employment in a Free Society. – London, 1944.
7. Europäische Kommission. Soziale Sicherheit in Europa. – Luxemburg, 1995.
8. Hanesch W. Soziale Sicherung im europdeischen Vergleich // Aus Politik und Zeitgeschichte. – Bd.34-35/98. – S. 3-10
9. Pensions in Europe: Expenditure and Beneficiaries/ Eurostat / Theme 3-8/2004. – Luxemburg, 2004.

ЖИГЛЕЙ Ірина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік: соціальний аспект;
- облік зовнішньоекономічної діяльності.